

הרב יהודה ישרים

המילה המנחה

- א. מבוא
- ב. הגדרת המושג "מילה מנחה"
- ג. המילה המנחה בתפיסת חז"ל
- ד. תפיסת המילה המנחה עפ"י המספר הטיפולוגי
- ה. תפקידה של המילה המנחה
- ו. סיפור לדוגמא - ירדית אברהם ולוט למצרים "ועלייתם" משם
- ז. סיכום

א. מבוא

במאה האחרונה, אנו עדים לתופעה של לימוד התנ"ך וניתוחו, על פי אמצעי ניתוח ספרותיים. תופעה זו עלולה להיות שלילית, אם אין אנו ניגשים לעניין מתוך ידיעה ברורה על קדושתו הבלתי אמצעית של התנ"ך.

על פי האמצעים הספרותיים המוצאים אחדות בפרק, בספר, ובתנ"ך כולו ניתן להוכיח לאלו הסוברים שהתנ"ך בנוי מגילות, מגילות, שההפך הוא הנכון - התנ"ך כולו הוא חטיבה אחת מאוחדת. בעבודה זו, בדקתי אמצעי אחד (המוכיח על אחדות קטע/קטעים מסוימים), ושמו "מילה מנחה". ניסיתי לפתח אותו ולבדוק מספר שאלות הקשורות לאמצעי סגנוני זה, כגון:

1. האם חז"ל שמו לב והתייחסו למילה המנחה או לתופעת חזרותיה של מילה?
  2. מתי תהיה מוגדרת מילה החוזרת על עצמה, כ"מילה מנחה"?
  3. כמה פעמים תחזור על עצמה מילה, כדי שנקבע שהיא מילה מנחה?
  4. מה תפקידה של "המילה המנחה"?
  5. כדי לספור כמה פעמים חוזרת מילה ביחידה מסוימת, יש צורך לדעת את גבולותיה של היחידה. אם כן, בעזרת מה אוכל לקבוע גבולות של יחידה מקראית? בשאלות אלו ובשאלות נוספות, אדון במהלך העבודה.
- החוקרים שעסקו בנושא זה הם: מ.מ. בובר, קאסוטו, מ. וייס, י. אמית, נ. ליבוביץ וכן הרב אלחנן סמט. וכמו שנאמר: "כשם שפרצופיהם אינם שווים כך דעותיהם אינן שוות", ואכן מעניינת ההשוואה בין התשובות הנענות על ידיהם, לשאלות שנשאלו במהלך העבודה.

ב. הגדרת המושג "מילה מנחה"

בראש ובראשונה, לפני שאנו באים לדון בשאלות שמסביב למילה המנחה, אנו צריכים להגדיר לעצמנו מהי המילה המנחה?

חשוב לציין, שאף על פי שאת ההגדרות אנו מביאים בשם חוקרים מהמאה שלנו¹, כבר חז"ל עסקו בנושא זה, אם כי לא קראו לתופעה בשם "מילה מנחה".

מקור המושג:

מקורו של המושג הוא כנראה מההשפעה שהושפע בובר מהמונח "מוטיב מנחה" שהרבה לשרת את וולצוגן, בניתוח האופרות של ואגנר.

בובר הגדיר, שמילה מסוימת היא מנחה אם היא חוזרת "חזרה רבת משמעות"². בובר רצה להראות במחקר המילה המנחה שלמרות ריבוי המחברים ומעבדי המסורות של התנ"ך ולמרות שוני הסגנונות של כל אחד ואחד מהספרים, "יש לסיפור אופי אחיד, אלא שאין האחדות יסודית, כי אם פרי התהוות של דורות"³, שהוא מכנה אותה "הספירה של האיחוד המקראי הקדום"⁴.

קריטריונים להגדרה:

הגדרתו של בובר למילה המנחה (כפי שהובאה לעיל), לא אומרת לנו באופן מדויק מה מספר הפעמים שהמילה אמורה לחזור. כמו כן, אין אנו מבינים מהי "חזרה רבת משמעות"!
ש. בר-אפרת בספרו "העיצוב האומנותי של הסיפור במקרא" וכן י. אמית במאמרה "בעיית השימוש הרב תכליתי במילה המנחה" מוסיפים כמה קריטריונים יותר מדויקים כדי לקבוע אם מילה/שרש הוא מנחה:

1. יש לבדוק את שכיחות חזרת המילה/השרש ביחידה הנתונה ביחס לחזרתה במקרא (או בספר) כולו.

2. יש לבדוק את קרבת המילים בתוך היחידה הנתונה.

לעניין שכיחותה של המילה. אם המילה היא מיוחדת לשני מקומות בתנ"ך או מופיעה מספר פעמים מצומצם מאד, עד כדי כך שעל פי נחמה ליבוביץ תישאל השאלה, "למה הכותב בחר להשתמש דווקא במילה זו"? היא תחשב למילה מנחה.

מילה מדריכה/מילה מקשרת:

מילה המופיעה בשני מקומות בלבד תיקרא בדרך כלל על פי י. אמית "מילת קישור"⁵, ועל פי הרב סמט תקרא "מילה מדריכה". (נחמה ליבוביץ⁶ לא רואה צורך להבדיל בין המושגים, כמו בובר⁷).

דוגמא למילה מנחה מסוג זה:

ספרי דאגדתא על אסתר - מדרש פנים אחרים (בובר) נוסח א פרשה א ד"ה "ויזעק זעקה":

1. בובר, וייס, י. אמית, ש. בר-אפרת ועוד.

2. בובר, סגנון, ע"מ 284.

3. שם, נאום, ע"מ 300-307.

4. שם.

5. י. אמית, ע"מ 59.

6. כל הדברים הנאמרים בשם נחמה ליבוביץ, הם דברים שבע"פ.

7. דבר זה נובע מעצם זה שהוא לא הביא את החילוק הנ"ל.

צעקה אחת צעק עשיו מפני יעקב, שנאמר: "ויצעק צעקה גדולה ומרה" (בראשית כז, לד) והיכן פרע לבניו, כאן שנאמר: "ויצעק צעקה גדולה ומרה". (אסתר ד, א)

אנו רואים בדוגמא זו, כי שני ביטויים זהים אשר האחד נכתב בספר בראשית והאחר נכתב במגילת אסתר, באופן אינסטינקטיבי מובילים אותנו לקשר בין שני הטקסטים ואפילו במרחק גדול כל כך. ביטוי זה נכתב במגילת אסתר בכוונה תחילה כדי שאנו נקשר בין שני הקטעים (על פי נחמה ליבוביץ).

בניגוד לדוגמא זו, יש מקרים בהם מילה שכיחה נחשבת למילה מנחה וזה במקרה שמילה זו מופיעה מספר פעמים רב במספר פסוקים מצומצם, לדוגמא:

בסיפור קין והבל (בראשית ד, א-טז) המילה "אח" (שהיא מילה שכיחה מאד במקרא, 1037 פעמים במקרא כולו) ונטיותיה מופיעות שבע פעמים צמודות יחסית, כאשר שש מתוך שבע הפעמים הם בפסוקים ח-יא, כלומר בצפיפות גדולה.

קאסוטו, בפירושו לספרים בראשית ושמות, מונה בצורה עקבית מילים שחוזרות בפרשה או בפסקה (לפי חלוקה שלו) שבע פעמים או כפולות של שבע. הוא רואה בחזרה של מספר זה דבר מיוחד, לשיטה זו מצטרף הרב סמט. (על המספר הטיפולוגי ראה פרק נפרד).

לפני שאביא צורות נוספות של מילה מנחה, אביא דוגמא בסיסית ופשוטה למילה מנחה:

1. "ואני הנני מקים את בריתי אתכם..."
2. "והקמותי את בריתי..."
3. "...זאת אות הברית..."
4. "...והייתה לאות ברית..."
5. "וזכרתי את בריתי..."
6. "...וראיתי לזכור ברית עולם..."
7. "...זאת אות הברית..."

בדוגמא זו אנו רואים, שמילה מסוימת שאינה שכיחה כל כך, מופיעה שבע פעמים בקטע קצר יחסית של עשרה פסוקים. תפקידנו הוא לשים לב לתופעה ולהסיק, מה תפקידה של מילה מנחה זו בקטע.

צורות נוספות למילה המנחה:

1. לפי בובר מילים בעלות מצלול דומה אך משמעות מנוגדת יכולות להיות מילים מנחות⁸, כגון: "מיגן" - "מגן", אלו מילים יחידות בספר בראשית, כאשר הראשונה מופיעה שלש פעמים בכל המקרא כולו. אם כן גם המילים נדירות וגם המצלול דומה. דבר זה מחשיב בובר כמילה מנחה.

2. חזרה של מילה תוך כדי שינוי ההוראה, כגון:

בספר איוב המילה "ברך" מופיעה במובן של ברכה, וכן במובן של קללה.

3. חזרה של מילה בנטיות שונות מציינת את כוונת המדבר, כגון: בספר שמות פרק לב פסוקים א-יד:

---

8. בובר, סגנון, ע"מ 248.

חטא העם בחטא העגל, אומר ה' למשה: "כי שיחת עמך", ה' מתכחש לעם והעם הוא עמו של משה. משה אומר לה' "למה יחרה אפך בעמך", משה אומר לה' שהעם הוא עם ה' ולכן "והנחם על הרעה לעמך" ואז שוב ה' חוזר להכיר בעמו, שנאמר: "...על הרעה אשר דיבר לעשות לעמך".

4. חזרה של מילים ואפילו משפט שלם בתוך סיפור אחד או ברצף של סיפורים. תופעה זו יכולה להוות איזון וסימון שבמקום זה צריך להשוות ולבדוק מדוע ניתנה אותה מילה או אותו משפט דווקא לגבי דמויות אלו או במקומות אלו, וזהו דבר המצריך עיון ובאור. כגון, מלכים ב פרק א:

הביטוי, "...המיטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות" מופיעה בפרק שלש פעמים.

דבר זה מהווה איזון מסוים משום שהוא:

(א) מופיע גם בפתיחה וגם בסיום.

(ב) בכל פעם אומר את המשפט אדם אחר.

סיכום:

מילה מנחה היא מילה או שרש שחוזר מספר פעמים משמעותי בטקסט. (מספר גדול יחסית למספר הפעמים שמילה זו מופיעה באותו ספר או במקרא בכלל). יש כאלה שיקפידו להוסיף שהמילה צריכה לחזור מספר פעמים מסוים, כגון: 3,7,10 וכדו'. לא מצאתי משהו שמתנגד לכך שגם שרש משמש כמנחה. להפך, ש. בר-אפרת⁹ כותב שלפעמים חוזרת מילה בשינויים, ודווקא בשינויים טמונה המשמעות כמו הדוגמא שהובאה למעלה בסעיף מספר שלוש.

על פי התרשמות כללית ועל פי איסוף דוגמאות שונות ומגוונות מספרים שונים, לעניות דעתי אפשר להסיק שתופעה זו של מילה מנחה חוזרת על עצמה לאורך כל התנ"ך.

הערה:

יש עוד מקום חשוב לעיון בסוגי הז'אנרים השונים המשמשים בתנ"ך, כגון: שירה, נאום, חוקה, רשימות, וכדו'. האם גם בהם נמצאת תופעה זו של המילה המנחה? כמו כן יש להציף בספרים מאוחרים בהרבה (כגון: עזרא ונחמיה), ולבחון האם גם שם מופיעה התופעה?

ג. המילה המנחה בתפיסת חז"ל

כבר נאמר שחז"ל והפרשנים עמדו על התופעה, של מילה מנחה (או מילה מדריכה), אם כי לא כינוה בשם זה.

חז"ל שמו לב למספר החזרות של המילה, ואביא להלן מספר דוגמאות:

9. ש. בר-אפרת, עמ' 25-22.

1. מדרש תנחומא (בובר) פרשת "וירא", סימן א. ד"ה (א) "וירא אליו":
"יחי אזכרות של שם ה' שבמזמור 'הבו לה' (תהילים כט)".
2. מדרש תנחומא (ורשא) פרשת "וירא", סימן א. ד"ה (א) "ילמדנו רבינו":
"כנגד יחי פעמים שהאבות כתובים בתורה".
3. מסכת ברכות דף כט, א, (המקור במדרש זהה למקור מספר 2):
"ט אזכרות של שם ה' שאמרה חנה בתפילתה".
4. מדרש תנחומא (ורשא) פרשת "וירא", סימן א. ד"ה (א) "ילמדנו רבינו":
"כנגד יחי צווים שבמשכן". "כאשר ציווה ה'" מופיע 18 פעמים.
להלן מספר דוגמאות בהן חז"ל הקישו מביטוי במקום אחד לאותו ביטוי במקום אחר =
"מילה מדריכה" (דבר זה אינו גזירה שווה, משום שבגזירה שווה צריך להיות היסק הלכתי
ובמילה מדריכה רק דורשים רעיון מסוים¹⁰) לדעתה של נחמה ליבוביץ, הכותב משתמש
בכוונה תחילה בביטוי שהשתמש בו בעבר, כדי לרמוז לנו על כוונתו.
דוגמאות:
  1. "הכר נא למי החותמת" (בראשית לח, כה):
"א"ר יוחנן: אמר לו הקב"ה ליהודה, אתה אמרת לאביך "הכר נא" (בראשית לו, לב) חייך
שתמר אומרת לך "הכר נא" (בראשית רבה פרק ה, יא)¹¹.
  2. לאברהם הובטח "כה יהיה זרעך" (בראשית טו, ה) [הכוונה ככוכבי השמים] בעקידת בנו,
ואמר "ואני והנער נלכה עד כה" (בראשית כב-ה).
אומר המדרש: "נלך ונראה מה יהיה בסופו של "כה", כלומר: נלך ונראה האם תקוים
ההבטחה. (בראשית רבא [וילנא] פרשה נו ד"ה ב "אמר ליצחק").
  3. בלידת משה נאמר: ותרא אותו כי טוב הוא".
במדרש: "נתמלא הבית כולו אור", וזאת מניין? "כתיב הכא: (שמות ב) ותרא אותו כי טוב
הוא, וכתיב התם: (בראשית א) וירא אלוהים את האור כי טוב...". (שמות רבא [וילנא]
פרשה א ד"ה כ "ותהר האישה").
  4. בדוגמא זו, כותב מאוחר משתמש בביטוי שכותב מוקדם ממנו השתמש בו:
"זעקה אחת הזעיק יעקב לעשיו דכתיב "כשמוע עשיו את דברי אביו ויצעק צעקה גדולה
ומרה עד מאד..." (בראשית כז, לד) והיכן נפרע לו? בשושן הבירה, שנאמר: "...ויצעק זעקה
גדולה ומרה עד מאד" (אסתר ד, א). [בראשית רבה פרשה סז, ד]
לימוד הלכתי של חז"ל על פי מילה מנחה, כגון:
    1. "שור שור שבע פעמים: שור האישה, שור היתומים, שור האפטרופין, שור המדבר, שור
הקדש ושור הגר שמת ושאין לו בעלים, חייבין מיתה..."
הכוונה במדרש זה לשבע פעמים שמוזכרת המילה "שור" בשמות פרק כא פסוקים כח - לב.
(המקור למדרש: מכילתא דרשב"י פרק כא פסוק לב. לימוד זה מופיע גם במסכת בבא-קמא
דף מד, ב).

10. מובא בשם נחמה ליבוביץ.

11. זוהי דוגמא טובה לכך שהמילה המנחה מסייעת בעיקרון המידה כנגד מידה.

יש לשים לב שחז"ל משתמשים בחזרה של שבע פעמים, ובפסוקים שהם פיסקה/פרשיה בפני עצמה.

2. מסכת מגילה כג, ב :

"...עשרה כהנים כתובים בפרשה (ויקרא כז), חד לגופיה ואידך הווי מיעוט אחר מיעוט..." (רש"י: 3 בערכין, 3 בבהמה, 4 בקרקעות).

3. סנהדרין ג, ב :

מובא דיון על מספר הדיינים המחויבים לשבת בדין, ומוכיחים את זה ממספר הפעמים שהמילה "אלוהים" חוזרת בפרשה של הדיינים בספר שמות פרק כב פסוקים ו-ח : "שלשה מנלן? דת"ר "ונקרב בעה"ב אל האלוהים..." הרי כאן אחד. "עד האלוהים יבא דבר שניהם..." הרי כאן שניים. "אשר ירשיעון אלוהים..." הרי כאן שלשה".

בהמשך יש דיון עקרוני על שיטת לימוד זו (ממילה מנחה) האם החזרה הראשונה נחשבת ללימוד או שהיא באה לגוף העניין. כמו שכתוב בגמרא לדעה שאת החזרה הראשונה לא דורשים : "אין דורשין תחילות".

4. "...א"ר ישמעאל גדולה מצוות מילה ששלוש עשרה בריתות נכרתו עליה מן הפסוקין המפורשין..." (מדרש תנחומא פרשת לך-לך, סימן יז ד"ה "התהלך לפני") כלומר : בפסוקים של פרשת המילה (בראשית יז) כתובה המילה ברית, 13 פעמים.

לסיכום :

המודעות, הזיהוי והשימוש בתופעת המילה המנחה, מופיע כבר אצל חז"ל. אמנם לא ניתן לומר כי חז"ל השתמשו במילה המנחה באופן עקבי ושיטתי, אבל ללא ספק הם הכירו את העקרון הזה והשתמשו בו מפעם לפעם.

הערה :

דבר מעניין יהיה לבדוק את השתלשלותן של המקורות החז"ליים ולבדוק האם ישנה חריגה לאורך הזמן, בהתייחסותם למשמעותו של המספר.

ד. תפיסת המילה המנחה עפ"י המספר הטיפולוגי

הגדרת המילה "טיפולוגי" עפ"י מילון אבן-שושן :

"ערוך לפי מערכת הטיפוסים, מבוסס על קרבה ושוטפות של סימנים או תופעות".

באנציקלופדיה המקראית נאמר, אודות המספרים במקרא ככלל, וכן אודות המספרים הטיפולוגיים, בפרט¹³ :

"במקרא יש מספרים רבים, גם בודדים וגם מרוכזים. בפרשיות מסוימות... יש שהמספר אינו נאמר בפירוש אלא רמוז... בחזרה על מילה כמה וכמה פעמים... השכיחות היחסית של מספרים מסוימים לעומת מספרים אחרים... מעידים מצד אחד שיש נטיה בספרי המקרא להרמוניה מספרית, ומצד שני שמספרים אלו משמשים אמצעי להדגשה של הקבלות של קשרים של עניין לעניין".

13. אנציקלופדיה מקראית כרך ה' ע"מ 184-181 ערך "מספר".

לגבי המספר שבע כתוב: " ...גם שבע משמש להפלגה... שלוש ושבע (והאחרון במיוחד) היו המספרים המסטיים העיקריים בקרב כל העמים ובכל הזמנים... אין המספר הזה מכיר תחומים גאוגרפיים או הסטוריים, והוא מצוי הרבה יותר מכל מספר טיפולוגי אחר בסיפוריהם של כל עמי תבל".

מספרים טיפולוגיים נוספים, הנדונים באנציקלופדיה המקראית: 3,10,12,40. כאמור, בובר קבע כי אחד מן הקריטריונים למילה מנחה היא חזרה של המילה מספר פעמים בעל משמעות¹⁴. בובר לא ציין במפורש בכמה פעמים מדובר שהמילה תחזור, ונשאלת השאלה, האם למספר החזרות של מילה מסוימת יש משמעות לקביעה אם מילה היא מנחה או לא?

קאסוטו, בפירושו לספרים בראשית ושמות עומד על התופעה של המילה המנחה החוזרת שבע פעמים. לדוגמא: (קאסוטו לספר שמות, פרק ח פסוקים טז-כח), עומד על התופעה שהמילה "ערוב" חוזרת שבע פעמים בפסקה.

דוגמא נוספת מפרק י פסוקים א-כ, שם קאסוטו מציין שהמילה "ארבה" מופיעה שבע פעמים.

ישנן עוד מאות דוגמאות בפרושו של קאסוטו, אשר בהן הוא עומד בצורה נחרצת על חזרה של המילה שבע פעמים. קאסוטו דבק בשיטת החזרה (שבע פעמים) כל כך, עד כדי צרוף של שתי מילים בעלות משמעות דומה כמילה מנחה אחת, כגון: "רקיע"/"שמים"¹⁵ או ה', ה' אלוהים ואלוהים¹⁶ כדי להגיע לתוצאה שהמילה חוזרת שבע פעמים או חוזרת בכפולות של שבע.

על הספירה של קאסוטו אין לסמוך בעיניים עצומות. ישנם מקרים בהם הוא מחבר שני פעלים צמודים ומחשיבם למילה אחת, ובמקום אחר שני פעלים צמודים הוא מחשיב לשתי מילים, וכל זאת כדי לקבל הרמוניה מספרית.

לדוגמא: נאמר, "דבר ידבר" (שמות ד, יד) קאסוטו מחשיב את שתי המילים האלו להופעה אחת¹⁷. מאידך: קאסוטו מצטט את המילים "ללבון הלבנים" (שמות ה, ז) והוא מחשיב אותם לשתי הופעות¹⁸.

"ההרמוניה המספרית שנתגלתה לנו בפרשה כולה משמשת ראיה מכרעת על אחדות הפרשה ועל המבנה המשוכלל"¹⁹. זאת אומרת שקאסוטו השתמש במילה המנחה כדי להוכיח את אחדותו של קטע מסוים.

לדוגמא, קאסוטו כולל את פרקים ב-ד בספר בראשית בתור יחידה אחת, וזאת על פי ההרמוניה המספרית שהוא מצא בפרקים אלה.

בפרושו על ספר שמות, מביא קאסוטו בכל סוף פסקה את המילים המנחות המופיעות שבע פעמים, וכן הוא מסכם את כל המילים המנחות שהופיעו בפרשה, כגון:

14. ראה הערה 2, בפרק "הגדרת המושג...".

15. קאסוטו, מאדם, ע"מ 6.

16. השמות האלוהיים בפרשת קין והבל, מופיעים 35 פעמים, שזה כפולה של שבע.

17. קאסוטו, שמות, ע"מ 33.

18. קאסוטו, שמות, ע"מ 49.

19. קאסוטו, מאדם, ע"מ 129.

בסיכום פרשת יציאת מצרים (הכוללת את פרק יב, א-מב), כותב קאסוטו: "כך מסתיימת הפרשה, בחזרה כפולה על לשון שמירה, שכבר נשמע בתחילתה, ובאה פעמים בפסוק יז, ועוד פעמים בפסוק כד, סך הכל שבע פעמים". וכל זאת כדי להדגיש שהרעיון העיקרי של הפרשה הוא, שה' שומר על עם ישראל. מוסיף קאסוטו: "וכן חוזרים בפרשה שבע פעמים הביטויים, "היום הזה" ו "הלילה הזה", וארבע עשרה פעם השם "בית"..."²⁰.

השיטה הרווחת כיום היא שיטה מפשרת, אשר רואה את המילה המנחה כאמצעי ספרותי מובהק. אין היום בעולם המחקר, דעה נחרצת וקיצונית כדעתו של קאסוטו, בעניין ההרמוניה המספרית. אם יחפשו מילה מנחה, וימצאו שהיא מופיעה שבע פעמים הם יצינו עובדה זו, אך לא יחפשו מילה החוזרת דווקא שבע פעמים, כפי שנמצא אצל קאסוטו.

י. אבישור במאמרו: "דרכי החזרה במספרי השלמות במקרא ובספרות השמית הקדומה" סובר שחזרה של שבע פעמים מופיעה בעיקר בספרות החוקה, כגון:

1. ויקרא כה א-ז, מופיעה המילה "שבת" שבע פעמים.
2. בפרשת הייבום מופיע השרש י.ב.מ. שבע פעמים.

נחמה ליבוביץ סוברת שהמספר שבע שימש כביטוי. כמו שהיום יאמר אדם לחבירו "אמרת לך כבר עשר פעמים..." , ולכן אין חשיבות יתרה למספר הטיפולוגי.

מעיונו בגישת חז"ל, נראה שהם שמו לב לעניין החזרה, ואף למדו ממנו, אך לא דגלו בחזרתם של מספרים מסוימים דווקא.

ה. תפקידה של המילה המנחה

אחד מן הדברים אותם אנו צריכים לברר, מה תועלתה ותפקידה של המילה המנחה בטקסט?

בובר טוען, שתפקידה של המילה המנחה הוא, לגלות משמעות הגלומה בסיפור, ואת האחדות הכוללת בסיפור. כלשונו: גילויה, "חושף את רקמת העורקים של פרשה גדולה כדי להראות את מחזור הדם המושלם המהלך בה"²¹.

וייס, שהוא תלמידו של בובר, פותח את ספרו של בובר "דרכו של מקרא", בלשון זו: "אמצעי הבעתי להדגיש את המשמעות המדויקת של הדיבר, להראות את סמיכות העניין של פסוקים רחוקים זה מזה, להראות ע"י כך את הזיקה הפנימית שבין חוליות הסיפור, והיא גם אמצעי עזר להאיר על אופן עיצובן של מסורות ועל דרך מיזוגן של מסורות שונות, אף סותרות לחטיבה אחת"²².

על דברים אלו חוזרת י. אמית במאמרה²³ ומוסיפה, שלפי וייס על פי שיטתו של בובר, המילה המנחה היא גם אמצעי אסתטי לכל דבר, בו השתמש המחבר. (יש להעיר שבנקודה זו יש בעייתיות מסוימת בגבול שבין מעשה העריכה לבין יצירה).

20. קאסוטו, שמות, ע"מ 102.

21. בובר, נאום, ע"מ 307.

22. וייס, דרכו של מקרא, ע"מ 29-30.

23. י. אמית, ע"מ 55.

ניתן להוסיף עוד שני תפקידים למילה המנחה :

1) פעמים והמילה המנחה צופנת בחובה רעיון שכלל אינו מופיע בטקסט ואשר הוא מתקשר על פי המילה המנחה.

כמו כן אפשר לומר, שעל פי השיטה שדוגלת בחזרת המילה שבע פעמים, ניתן לקבוע תיחום של יחידה עפ"י מילה מנחה הנמצאת באותה יחידה.

ו. סיפור לדוגמא - ירידת אברהם ולוט למצרים "ועלייתם" משם

בפרק יב פסוק י מתחיל סיפור חדש: "ירידת אברם למצרים" (אביא כאן ניתוח של סיפור זה ע"פ שיעור של הרב סמט). במבט ראשון אנו יכולים לומר, כי הסיפור נגמר בפרק יג פסוק ד, כשאברם מתיישב חזרה במקום ממנו יצא.

ישנה מלה שחוזרת פעמים רבות בסיפור:

1) פרק יב פסוק י: "...ויורד אברם מצרימה..."

2) פרק יב פסוק יא: "ויהי כאשר הקריב לבא מצרימה..."

3) פרק יב פסוק יב: "והיה כי יראו אותך המצרים..."

4) פרק יב פסוק יד: "ויהי כבא אברם מצרימה..."

5) פרק יב פסוק יז: "...ויראו המצרים את האשה..."

6) פרק יג פסוק א: "ויעל אברם ממצרים..."

לכאורה מלה זו יכולה לשמש כמלה מנחה בסיפור, אך כפי שהגדרנו, מלה מנחה בדרך כלל תופיע 7 פעמים. אם כן, חסרה לנו בסיפור החזרה השביעית!

לאחר עיון נוסף בסיפור הבא (פרידת לוט ואברם), אנו מוצאים פעם נוספת את המלה "מצרים" בפרק יג פסוק י: "...כגן ה' כארץ מצרים...". דבר זה משנה לנו את כל התפיסה בסיפור. הסיפור אמנם מתחיל בפרק יב פסוק י, אך אינו מסתיים כפי שחשבנו בפרק יג פסוק ד, אלא כולל את סיפור פרידת לוט ואברם ומסתיים בפרק יג פסוק יב.

תיחום זה מאיר את עינינו בחלוקה של הקטע לשני חלקים כמעט שווים. חלק א, ירידתו של אברם למצרים, החל מפרק יב פסוק י עד פסוק כ (11 פסוקים), וחלק ב, עלייתו של אברם ממצרים והפרדות לוט ואברם, החל מפרק יג פסוק א עד פסוק יב (12 פסוקים).

המלה המנחה בסיפור זה חושפת בפנינו את התיחום של הסיפור, וכתוצאה ממנו גם את החלוקה שלו.

המלה המנחה חושפת בפנינו גם את הרעיון העיקרי הטמון בסיפור. אברם ולוט יורדים למצרים, מקור הגשמיות והטומאה, מחוסר ברירה. לאחר שנפסק הרעב בארץ כנען, הם חוזרים לארץ ונפרדות דרכיהם. אברם חוזר למקומו הראשון "עד המקום אשר היה שם אקלה בתחילה... אל מקום המזבח... ויקרא שם אברם בשם ה'" (פרק יג פסוק ד). אברם חוזר למקומו הרוחני שבו היה טרם ירידתו למצרים. אברם לא הושפע מהתרבות המצרית, ואילו לוט נמשך לגשמיות "וישא לוט את עיניו וירא את כל כיכר הירדן כי כולה משקה לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה כגן ה' כארץ מצרים..." (פרק יג פסוק ז). אמנם לוט בגופו

חוזר עם אברם מארץ מצרים, אך הוא לא יוצא מהשקפותיה ומאורח חייה העשיר והגשמי של ארץ מצרים.²⁴

כפי שראינו, כל הסיפור כולו סובב סביב היחס למצרים ולתרבותה, ולכן אין מלה מנחה יותר מתאימה ומשקפת בצורה הבהירה ביותר את הרעיון הטמון בסיפור.

הנצי"ב בפרושו "העמק דבר" אומר, כי אברם רצה לחזור למקומו בדרומה של ארץ ישראל "...ללמדנו שנכסף למקום הזה ביחוד שמוצלח לתורה". בהמשך אומר הנצי"ב, כי הפרידה של אברם מלוט היתה "...לא משום שלא הספיקה מרעה הארץ לצאנם... אלא משום שהיו הטבעים רחוקים..." כלומר, שהשקפת עולמם לא היתה מתאימה לשיבתם ביחד.

רש"י מביא את המדרש על הפסוק: "ויסע לוט מקדם..." (פרק יג פסוק יג): "הסיע עצמו מקדמונו של עולם, אמר אי אפשי לא באברהם ולא באלוהיו".

ז. סיכום

לאחר קריאת המאמר, נוכחנו לדעת שאכן המילה המנחה היא אחד מהאמצעים החשובים להוכיח את אחדותו של התנ"ך, וזאת משום שהגישה הביקורתית גורסת כי התורה בנויה מגילות מגילות שנמצאו בזמנים שונים וקובצו לספר אחד, ואילו המלה המנחה מראה כי ישנו קשר בין חלקי התורה. ניתן להראות כי סגנון זה מופיע לאורך כל התנ"ך ללא קשר לזמנים בהם נכתבו הספרים. מעבר לזה, אנו מגלים שיש מסרים סמויים המיועדים לקורא, הטמונים במילה המנחה וחשוב מאד להיות מודע אליהם בקריאה. כמו שהזכרנו לעיל, רק במאה האחרונה התחילו לעמוד על התופעה ולחקור אותה, באופן מובהק וספציפי.

בטוחני שעדיין לא מצאנו את כל מה שטמון במילה המנחה, ובוודאי שלא עסקנו בכל השאלות והנקודות שמן הראוי עוד לעמוד עליהם בעתיד²⁵. אך קצרה היריעה מלהכיל את כל תתי הנושאים במילה המנחה.

24. בסוף פרשת וירא אברהם הולך עם יצחק להעלותו לעולה לה'. ישנו מי שאומר כי אברהם ויצחק עלו לעקידה, אך רק אברהם הצליח לרדת מההתעלות הרוחנית בחזרה אל העם, לעומת יצחק שלא הצליח לחזור לחיי היום יום ונקרא עולה תמימה. גם במקרה בו עסקנו, אברהם יודע ללכת למקום מסויים לצורך מסויים ואחר כך לחזור למקומו, לעומת מי שהולך עמו, במקרה שלנו, לוט, שהוא איננו יודע לחזור למקום ממנו יצא.

25. הרב סמט מעלה שאלות נוספות המצריכות בדיקה, כגון:

1) האם מילים מנוגדות המופיעות באותו טקסט יוכלו להיחשב ביחד כמילה מנחה? כגון: טוב - רע, עלה - ירד (מופיע גם במעמד הר סיני וגם בסיפור עם אליהו ושרי החמישים שנשלחים אליו, במלכים ב פרק א).

2) האם שרשים שונים בעלי מצלול דומה יכולים להיחשב כמילה מנחה? כגון: האחים השליכו את יוסף אשר נשלח אליהם. כמו שנאמר בבראשית לז, כד: "...ושליכו אותו הבורה...". ובראשית לז, יג: "לכה ואשלחך אליהם".

3) מעניין יהיה לקחת מילה מנחה נפוצה (המופיעה בכמה מקומות) ולבדוק מהם ההבדלים בין המקומות, או האם יש במקומות מן המשותף?